

Є. А. Таликін
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля (м. Луганськ)

УДК 346.14+346.9

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ПРАВОСУДДЯ” У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

Присвячено розгляду питань, пов'язаних з визначенням поняття правосуддя, його змісту та обсягу, взаємного співвідношення правосуддя та функцій судової влади. Основна увага приділяється дослідженню наукових поглядів на визначення категорії “правосуддя”. Обґрунтовується необхідність вираховування не тільки юридичних, але й політичних, соціальних, ідеологічних аспектів при розгляді змісту правосуддя.

Ключові слова: правосуддя, судова влада, функції суду, правовий спір, господарська процесуальна форма.

Господарський процес на сучасному етапі призначений для розгляду та вирішення спорів, розгляду справ про банкрутство, застосування запобіжних заходів. Інші процесуальні галузі вирішують ще більшу кількість різноманітних завдань. Із розширенням функцій суду в усіх сферах судочинства актуалізується питання змісту поняття правосуддя. Чи слід вважати правосуддям будь-яку діяльність, котра здійснюється судом, чи обсяги вказаного поняття окреслюються діяльністю з вирішення спорів? Іншими словами, проблема постає у площині вирішення питання, що є первинним для визначення змісту правосуддя — суд чи спір (конфлікт). Зазначена проблема не є новою, але наразі підвищення авторитету судової влади та збільшення її впливу набуває нового розриву.

Поняття правосуддя є предметом багатьох праць. Практично усі автори спеціальних досліджень, які тим чи іншим чином стосуються судової діяльності, висловлюються з приводу категорії правосуддя. Зокрема можна вказати праці таких вчених, як К. А. Бабенко, О. А. Беляневич, С. В. Васильєв, К. В. Гусаров, М. І. Клеандров, Б. М. Поляков, Д. М. Притика, І. Р. Рекецька, Ю. С. Сіда. Незважаючи на це, не всі аспекти обраної теми висвітлені достатньо. Крім того, існує потреба в корегуванні наукових положень відповідно до існуючого різноманіття судових функцій, котре має тенденцію до зростання.

Метою статті є дослідження поняття правосуддя у світлі багатоманітності функцій господарського суду.

Досліджуючи категорію правосуддя в межах господарського процесуального права, слід зауважити, що змістом “правосуддя” є відносини, котрі виходять за межі будь-якої окремо взятої процесуальної галузі. Разом з тим, саме правосуддя є основою існування багатьох інших категорій, що формують основи господарського процесу, тому без вироблення чіткого погляду на його зміст побудова системи галузевих процесуальних відносин виявляється неможливою. Розглядаючи реалізацію правосуддя в сфері господарських відносин, доводиться звертатися до категорій судоустрою, цивільного, адміністративного та кримінального процесів, конституційного судочинства, соціології права та ін., адже тільки поєднання різних граней надбань правових наук дозволяє сформувати певну характеристику правосуддя.

Поняття “правосуддя” в науці тлумачиться неоднозначно. Усе різноманіття поглядів на категорію “правосуддя” може бути поділено на певні групи.

Численна група науковців охоплює поняттям правосуддя усю судову діяльність. Зокрема таку позицію обґрунтовує К. В. Гусаров [1, с. 20]. Л. А. Воскобітова вказує, що правосуддя є сутністю та змістом судово-владних відносин, котрі включають не тільки розгляд справи по суті, але й нові контрольні повноваження суду [2, с. 13]. С. К. Загайнова поділяє функції судової влади на зовнішні та внутрішні, вважаючи основною та єдиною зовнішньою функцією правосуддя [3, с. 34]. Окремі вчені наполягають, що реалізація судової влади завжди є формою здійснення правосуддя, посиляючись на конституційні положення законодавства [4, с. 33; 25, с. 12].

Друга група позицій пов’язана з поширенням змісту категорії “правосуддя” не тільки на судову діяльність, але й на діяльність інших юрисдикційних органів [5, с. 15]. Наприклад, М. І. Клеандров робить висновок про те, що радянський державний арбітраж здійснював правосуддя, вирішуючи господарські спори. На його думку, наявність процесуальної основи діяльності відповідних структур є достатньою підставою для твердження про те, що економічне правосуддя здійснювалось зовсім не адміністративним шляхом [6, с. 97]. Інші автори зауважують, що оскільки третейський суд досить органічно входить в систему органів, котрі здійснюють правозахисну діяльність, то і його діяльність можна визнати правосуддям, хоча і не від імені держави, але в передбаченому нею порядку [5, с. 15].

Існує в науці і погляд, що правосуддям є тільки частина судової діяльності, окреслена за різними ознаками. Так, Н. А. Авдеєнко вважає, що правосуддям не можуть вважатися дії щодо підготовки справи до судового розгляду та дії, котрі не призводять до вирішення справи по суті, в тому числі і винесення ухвал про закриття провадження у справі [7, с. 50]. Висловлено в науці також позицію, що правосуддям можна вважати тільки діяльність суду першої інстанції та суду апеляційної інстанції [8, с. 7].

У цивільному процесі окремими авторами заперечується належність до правосуддя процедури винесення судового наказу [9, с. 185]. Інші підкреслюють, що розгляд справ окремого провадження в цивільному процесі не є діяльністю з відправлення правосуддя [10, с. 194]. Треті не вважають правосуддям діяльність щодо оспорення рішень третейських судів, визнанні та виконанні рішень іноземних судів [11, с. 137–138; 12, с. 78–81].

У межах досліджуваної групи поглядів окреме місце посідають вчені, які пов’язують правосуддя із діяльністю суду щодо розгляду і вирішення спорів про право. С. С. Алексєєв обґрунтовує тезу про те, що правосуддя — найвища юрисдикційна діяльність компетентних державних органів, котрі розглядають спори [13, с. 50]. Інші науковці стверджують, що поряд з правосуддям існують такі функції судової влади, як контроль [9, с. 10; 24, с. 32], встановлення фактів, що мають юридичне значення [10, с. 84], судове керівництво [14, с. 158]. К. А. Бабенко доводить, що використання функціональної ознаки здійснення правосуддя не може тлумачитись як єдина і неодмінна умова будь-якого судового органу влади, оскільки коло функціональних повноважень судів загальної юрисдикції не може бути обмеженим тільки здійсненням правосуддя [15, с. 14].

Огляд наукових позицій доводить, що тлумачення поняття правосуддя є досить неоднозначним. З цього приводу С. К. Загайнова зауважує, що виділення нарівні з правосуддям інших функцій судової влади обумовлене різним розумінням терміна “правосуддя” [3, с. 36]. Слід погодитись із цими зауваженнями та доповнити, що дискусії з приводу визначення поняття “правосуддя” мають у переважній своїй основі теоретичний характер, а спори є науковою полемікою. Діяльність та її результати не стануть кращими чи гіршими внаслідок їхнього визнання

правосудними чи заперечення цієї ознаки. Заперечення правосудності певних видів судової діяльності не применшує їх значення.

Сучасне становище судів у суспільстві обумовлює значне зростання впливу, переосмислення ролі у взаємодії з іншими органами влади. Відповідно, динамічно змінюються форми та способи реалізації судової влади, що потребує застосування нових механізмів та модернізації наявних. Тому завданням науки на сучасному етапі є створення гнучкої концепції суду та правосуддя з тим, щоб вона охоплювала як сучасний стан речей, так і не заважала жорсткими рамками розвитку судової влади. Зміст та обсяг правових категорій повинні бути визначені таким чином, щоб ствердження вплив суду на суспільні відносини не потребував перегляду теоретичних положень щоразу при чергових змінах законодавства.

Ми підтримуємо Г. А. Жиліна в думці, що поняття “правосуддя” повинно базуватися на якісних ознаках, які мусять характеризувати судову діяльність як, власне, правосудну [4, с. 14–15]. Надмірно широке розуміння поняття “правосуддя” призводить до того, що категорія правосуддя окремими науковцями використовується для позначення дуже своєрідних видів діяльності: альтернативне, третейське, відновне, превентивне правосуддя тощо. При цьому втрачається оригінальний зміст та межі досліджуваної категорії, відбувається змішування різних за своєю сутністю видів діяльності в межах однієї категорії, що не сприяє чіткості правової науки.

Не менш важливим фактором побудови змістовного наповнення категоріального апарату процесуальних галузей права є наявність у досліджуваних поняттях не тільки юридичного, але й інших відтінків значення. Сучасні дослідження в галузі соціології доводять необхідність розвитку такої галузі соціології права, як судова соціологія, об'єктом якої є судова влада [16, с. 8]. Вчені-політологи зауважують, що судова влада буде відповідати сподіванням демократичного суспільства тільки за умови, що вона зможе повноцінно використовувати свою політико-правову можливість впливу на рішення і діяльність законодавчої і виконавчої влади [17, с. 6]. З наближенням до еталонів правової держави судова діяльність відіграє все більше значення в суспільстві і виходить далеко за рамки суто юридичної діяльності. Соціальні, політичні, ідеологічні аспекти судової влади та правосуддя набувають характеру сутнісних ознак, котрі не можуть ігноруватися юриспруденцією.

Правосуддя, крім позначення процедури вирішення спорів судом, має ідеологічне навантаження. М. А. Фокіна небезпідставно вважає, що “правосуддя” та “справедливість” — явища тотожні [18, с. 26]. Г. А. Жилін говорить про “правосуддя в істинному розумінні цього слова” і вбачає в ньому еталон судочинства, котрий забезпечує реальний захист прав, свобод та законних інтересів. Якщо звернутися до досвіду інших держав, можна відмітити, що Конституційний Суд Російської Федерації неодноразово підкреслював у своїх постановках, що правосуддя може визнаватися таким тільки за умови, що воно є ефективним та забезпечує реальне відновлення прав [4, с. 34].

Отже, правосуддя невід'ємно пов'язане із утвердженням права, покликане визначати не просто діяльність суду, але й діяльність “правового” суду, поєднуючи ознаки, що вказують на необхідний рівень судової діяльності: справедливість, ефективність, своєчасність, доступність та інші риси, що пов'язуються в суспільстві з уявленнями про ідеальний суд. При всій різноманітності можливих для пояснення критеріїв поняття “правосуддя” завжди носить позитивний відтінок. Тому слід внести деякі корективи в розуміння правосуддя. Переважаючим є погляд на правосуддя як на діяльність [19, с. 540]. Однак правосуддя є не просто діяльність, а діяльність, що характеризується певними ознаками. Зміст категорії правосуддя повинен відображати також ознаки мети, характеристики ідеальної моделі судочинства.

Таким чином, на нашу думку, сучасне розуміння понять “правосуддя”, “судова влада”, “судова діяльність” та інших повинно відбуватися на підставі історичних традицій та динаміки розвитку, а також з урахуванням соціальних, політичних,

ідеологічних та інших аспектів змісту. Слід зауважити, що терміни “судова влада”, “судочинство” позбавлені подібного змістового забарвлення. Ці поняття можуть мати як позитивні, так і негативні характеристики в залежності від стану діяльності.

Історія розвитку судової форми діяльності свідчить, що первинним призначенням суду було вирішення спорів. Тільки з ускладненням суспільних відносин та судової діяльності з’являються види судочинства та виокремлюються різні категорії справ, що обумовлюють особливості судового розгляду. Отже, компетенція суду доповнюється справами, не пов’язаними з вирішенням спору, тільки на певному етапі розвитку. Питання про співвідношення категорій “правосуддя”, “судочинство” та “судова влада” виникає в зв’язку з ускладненням діяльності суду в суспільстві. На етапі виконання судом виключно функції вирішення спорів подібна проблема не актуальна.

Досліджуючи погляди вчених, що відстоюють тотожність правосуддя та судової діяльності, варто зауважити, що більшість ознак, з якими пов’язують поняття правосуддя, властиві судовій владі, але не правосуддю як такому. При такому погляді відбувається ототожнення правосуддя та забезпечення прав та свобод людини [3, с. 56]. Однак захист прав і свобод поряд із правосуддям здійснюється також третейськими судами шляхом самозахисту в нотаріальній формі тощо.

Переважає більшість науковців називає процесуальну форму однією з основних ознак правосуддя. Так, Т. В. Сахнова вважає головним при визначенні діяльності щодо захисту як правосуддя те, яким чином розглядається і вирішується спір, якими методами та за допомогою яких процесуальних засобів. Саме тому цивільна процесуальна форма, що закріплює порядок і послідовність діяльності щодо захисту прав та законних інтересів в суді, становить невід’ємну, іманентну ознаку правосуддя [20, с. 20]. Проблема співвідношення правосуддя, судової діяльності та процесуальної форми потребує окремого, більш детального дослідження, але вважаємо, що формі не може надаватися такого значення хоча б через те, що для реалізації кожної функції судової влади вона диференціюється тією мірою, наскільки це потрібно для виконання поставлених завдань.

Отже, визначення правосуддя як усієї судової діяльності не обґрунтоване. За такого підходу поняття “правосуддя” втрачає власний зміст, його значення істотно знецінюється. Сутність правосуддя стає аморфною, залежною від зовнішніх несуттєвих факторів і перетворюється з єдиної діяльності на конгломерат розрізаних складових. Будь-яке доповнення законодавства в частині розширення функцій суду призводить до зміни обсягу та істотних ознак правосуддя.

Окреме місце займає питання нормотворчої діяльності суду. Проблема судової правотворчості і судового права набувають все більшої актуальності, відображаючи загальну тенденцію підвищення інтересу в країнах романо-германської правової системи до судової практики як джерела права. У науці запропоновано правові позиції суду вважати складовою частиною позитивного права, оскільки вони знаходять своє відображення у правових актах, котрі виходять від вищих судів держави [4, с. 260]. Судова влада як публічно-правове явище виступає не тільки у традиційній для неї правозастосовній та тісно пов’язаній з нею правотлумачній формі, але й в нормотворчій формі [21, с. 17].

Функцію правотворчості суду важко вкласти в поняття “правосуддя”, адже безпосередньо на захист прав, свобод та законних інтересів вона не спрямована. Ця діяльність не має характеру індивідуальної та правозастосовної. Не може бути поширена на судову нормотворчість теза про мету вирішення колізій (суперечок) в суспільстві. Узагальнення судової практики, характерне для вітчизняної судової системи, відбувається поза процесуальною формою. Тому слід визнати, що нормотворчість як певна частина судової діяльності зовнішнього характеру не може охоплюватись поняттям правосуддя.

Щодо погляду на правосуддя як діяльність, характерну не тільки суду, але й іншим установам (арбітражем, третейським судам), то вважаємо його недостатньо

переконливим. Правосуддя пов'язане з державною владою, яка наділяє його гарантіями незалежності та об'єктивності, можливостями застосування примусу, обов'язковістю прийнятих рішень. Слід погодитись із думкою С. А. Кіурочкіна про те, що правосуддя як особливий вид державної діяльності має певну специфіку, котра не може бути сприйнята системою третейських судів [22, с. 23]. Рівень наявних розбіжностей між розглядом спорів третейським судом та правосуддям такий, що не дозволяє поширити поняття правосуддя на діяльність третейських судів. Щодо органів арбітражу, що існували в радянські часи, відмітимо, що їхня повна залежність від виконавчої влади, відомчий статус, відсутність належного регулювання процедури довели неспроможність здійснення правосуддя в господарській сфері. Діяльність арбітражних органів була просто вирішенням спорів без сутнісних ознак, притаманних правосуддю як юридичній, соціальній, ідеологічній категоріям.

Зважаючи на викладене, на нашу думку, найбільш обґрунтованою є позиція, що пов'язує поняття "правосуддя" тільки з діяльністю суду щодо вирішення спорів (конфліктів) в суспільстві. Суть конфлікту, його предмет, сторони обумовлюють диференціацію способів вирішення та призводять до поділу правосуддя на види, що реалізуються в різних видах судочинства, які, в свою чергу, поділяються на провадження і т.д. Разом з тим, правосуддя зберігає свою єдність як діяльність та її результат, спрямовані на впровадження права (в найширшому розумінні цього поняття) в життя суспільства шляхом вирішення спорів. Оскільки процес правозастосування є досить складним та тривалим, неминучі в ньому проміжні аспекти, контроль за правильністю прийнятих рішень. Тому діяльність з розгляду та вирішення спорів має розумітися в сукупності усіх можливих стадій позовного провадження.

Отже, теоретична модель правосуддя в господарських справах повинна будуватися з урахуванням вектора розвитку судової влади, підвищення становища суду в суспільстві та розширення способів впливу суду на економічні відносини. Тому важливим є виокремлення правосуддя з-поміж інших, не менш важливих, видів судової діяльності. З огляду на теоретичні положення, чинне законодавство та правові реалії, найбільш виваженим, на нашу думку, є приналежність до правосуддя тільки діяльності судів з вирішення спорів (конфліктів). Подібний погляд на правосуддя в господарській сфері формує дійсний зміст досліджуваного поняття та дозволяє розмежувати різні способи впливу суду на господарські відносини.

Список використаних джерел

1. *Гусаров, К. В.* Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух [Текст] : [монограф.] / К. В. Гусаров. — Х. : Право, 2010. — 352 с.
2. *Воскобитова, Л. А.* Механизм реализации судебной власти посредством уголовного судопроизводства [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / Л. А. Воскобитова. — М., 2004. — 56 с.
3. *Загайнова, С. К.* Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе [Текст] / С. К. Загайнова. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 400 с.
4. *Жилин, Г. А.* Правосудие по гражданским делам : актуальные вопросы [Текст] : [монограф.] / Г. А. Жилин. — М. : Проспект, 2010. — 576 с.
5. *Морозов, М. Э.* Правовые основы третейского разбирательства [Текст] / М. Э. Морозов, М. Г. Шилов. — Новосибирск : Сибпринт, 2002. — 80 с.
6. *Клеандров, М. И.* Экономическое правосудие в России : прошлое, настоящее, будущее [Текст] / М. И. Клеандров. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 600 с.
7. *Авдеенко, Н. И.* Механизм и пределы регулирующего воздействия гражданского процессуального права [Текст] / Н. И. Авдеенко. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1969. — 72 с.
8. *Соловьев, И. Ф.* Правосудность приговора в уголовном процессе РФ [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / И. Ф. Соловьев. — Воронеж, 1992. — 21 с.

9. Громошина, Н. А. Упрощение процесса: все ли сделано правильно? [Текст] / Н. А. Громошина // Научные труды МГЮА. LEX RUSSICA, 2004. — № 1. — С. 181–186.
10. Боннер, А. Т. Некоторые проблемы социалистического правосудия [Текст] / А. Т. Боннер // Труды ВЮЗИ. — 1971. — Т. 17. — С. 189–198.
11. Носырева, Е. И. О функциях суда первой инстанции при рассмотрении гражданских дел [Текст] / Е. И. Носырева // Новеллы гражданского процессуального права. — М. : МГЮА, 2004. — С. 126–130.
12. Зайцев, Р. В. Признание и приведение в исполнение в России иностранных судебных актов [Текст] / Р. В. Зайцев. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 208 с.
13. Алексеев, С. С. Право: азбука — теория — философия. Опыт комплексного исследования [Текст] / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 712 с.
14. Комиссаров, К. И. Задачи судебного надзора в сфере гражданского судопроизводства [Текст] / К. И. Комиссаров ; [отв. за вып.: Семенов В. М.]. — Свердловск : Госюриздат, 1971. — 167 с.
15. Бабенко, К. А. Принцип поділу державної влади та сучасні проблеми його реалізації в Україні (конституційно-правовий аналіз) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституційне право” / К. А. Бабенко. — К., 2004. — 19 с.
16. Сіда, Ю. С. Судова влада в умовах трансформації українського суспільства [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : спец. 22.00.04 “Спеціальні та галузеві соціології” / Ю. С. Сіда. — Х., 2005. — 22 с.
17. Рекецька, І. Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / І. Р. Рекецька. — Одеса, 2003. — 16 с.
18. Фокина, М. Система целей доказывания в гражданском и арбитражном процессе. Общие положения [Текст] / М. Фокина // Арбитражный и гражданский процесс. — 2006. — № 4. — С. 25–36.
19. Юридический энциклопедический словарь [Текст] / М. О. Буянова [и др.] ; отв. ред. М. Н. Марченко. — М. : Велби, Проспект, 2006. — 816 с.
20. Сахнова, Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты [Текст] / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 767 с.
21. Марченко, М. Н. Судебное правотворчество и судейское право [Текст] / М. Н. Марченко. — М. : Проспект, 2011. — 512 с.
22. Курочкин, С. А. Третье судебное разбирательство гражданских дел в России: теория и практика [Текст] / С. А. Курочкин. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 272 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою господарського права
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 2 від 10 листопада 2011 року)*

Надійшла до редакції 24.11.2011

Талькин Е. А. Содержание понятия “правосудие” в контексте функций хозяйственного суда

Посвящено рассмотрению вопросов, связанных с определением понятия правосудия, его содержания та объема, взаимного соотношения правосудия и других функций судебной власти. Обосновывается необходимость учитывать не только юридические, но и политические, социальные, идеологические аспекты при рассмотрении содержания правосудия. Уделяется внимание исследованию научных взглядов на определение категории “правосудие”.

Ключевые слова: правосудие, судебная власть, функции суда, правовой спор, хозяйственная процессуальная форма.

Talykin, Ye. A. Contents of “Justice” in the Context of the Functions of the Economic Court
The article examines issues related to the definition of the concept of justice, its content and scope of the mutual relationship of justice and judicial functions. Special attention is paid to the study of scientific views on the definition of “justice”. Substantiates the need to consider not only legal but also political, social, ideological aspects when considering the content of justice.

Key words: justice, the judiciary, the Court as a legal dispute, economic procedural form.